

עורכת: ד"ר אסתי ובמן
כרך 9, גיליון מס' 8, 5 באוגוסט 2019

לרגל יום הולדתו המאה היתה לנשיא סאדאת עדנה - רהביליטציה ל"גיבור
המלחמה והשלום" בעידן אל-סיסי

ד"ר מירה צורף

בהרצאה שנשא ארנסט רנאן בשנת 1882 תחת הכותרת "מהי אומה" (Qu'est-ce-qu'une nation?) טען הפילוסוף הצרפתי כי "מהותה של אומה היא שלכל חברה יש דברים משותפים שהם זוכרים וגם שכולם שכחו דברים רבים."¹ השכחה והזכרה הן שתי פעולות מניפולטיביות שתכליתן לשלוט על עיצובו של הזיכרון הקולקטיבי כך שישרת את האגינדה של המשטר. ברירת האירועים ההיסטוריים שייזכרו (או לחלופין אלה שיושכחו או שיידחקו לשוליה של ההיסטוריה), העלתם לכדי נרטיב קוהרנטי, חילוץ מיתוסים מתוכם, ניסוחם של אתוסים, המחשתם במוזיאונים ובמרחבים ציבוריים, ואזכורם בלוח השנה - הם האמצעים העומדים לרשותם של שליטים המבקשים לעצב את הזיכרון הקולקטיבי עבור אומותיהם. כל אימת שהאגינדה של המשטר משתנה, משתנה גם הבנייתו של העבר הנרטיבי. הרהביליטציה לדמותו, למנהיגותו ולמורשתו של הנשיא אנור אל-סאדאת, שהחלה במהלך הקדנציה השנייה לכהונתו של עבד אל-פתאח אל-סיסי כנשיא, היא דוגמה מאלפת לכך.

מאז נרצח סאדאת ב-6 באוקטובר 1981 הוא נדחק לשולי הזיכרון הקולקטיבי המצרי וכך גם הודרו מלוח השנה המצרי ביקורו ההיסטורי בירושלים ב-1977 וחתימת הסכם השלום בין ישראל למצרים שנה לאחר מכן. לעומתם יום שחרור סיני, שהתרחש באפריל 1982, והגיע לסיומו בזמן כהונתו של הנשיא חסני מבראכ, הפך מאז לחג לאומי. זו היתה דרכו של מבארכ לצבור דיבידנדים ולא לחלוק את הקרדיט על שחרור חצי האי סיני עם סאדאת, שהיה זה שהיתנה את החתימה על הסכם השלום עם ישראל בפניו סיני.

¹ הנרי וסרמן, עם, אומה מולדת (רעננה: האוניברסיטה הפתוחה, 2008), עמ' 26-27.

במהלך כהונתו הראשונה של אל-סיסי לא חל שינוי משמעותי ביחסו של המשטר לנשיא סאדאת. יתירה מזאת, על פניו נראה היה כי דווקא קודמו, הנשיא גמאל עבד אל-נאצר, הוא מושא הערצתו של אל-סיסי. ראייה לכך היתה התמונה שליוותה את מערכת הבחירות שלו, בה נראה הילד אל-סיסי פוגש את הראיס עבד אל-נאצר, ומצדיע לו. ניצנים ראשונים לרהביליטציה במעמדו של הנשיא סאדאת הופיעו בשלהי הקדנציה הראשונה לנשיאותו של אל-סיסי. ביטוי לכך ניתן בראיון שהעניקה ג'יהאן סאדאת, אלמנתו של סאדאת, במאי 2016 לאל-ערביה, בו הצהירה כי "לו היה בעלה חי כיום היה פועל לביצור מעמדה של מצרים פוליטית וצבאית בדיוק כפי שעושה זאת אל-סיסי." היא הוסיפה עוד כי אל-סיסי הוא גיבור, כיוון שביסס את צבא מצרים והפך אותו לאחד הצבאות החזקים ביותר באזור. בניגוד לשבחים שהרעיפה על הנשיא המכהן היא הוקיעה את האחים המוסלמים וכינתה אותם "רוצחי בנינו וחיילנו."² בדבריה אלה העניקה ג'יהאן סאדאת לגיטימציה למדיניות יד הברזל שנוקט אל-סיסי כלפי האחים המוסלמים. בראיון מאוחר יותר (אוקטובר 2018) לעלון חברת התעופה הלאומית המצרית Egypt Air נשאלה אלמנת הנשיא אם היא אופטימית באשר לעתידה של מצרים והשיבה: "אני אופטימית מאוד. אני עוקבת אחר פעולותיו של הנשיא אל-סיסי ואני סבורה שהוא אדם שהקדים את זמנו בדיוק כפי שהנשיא סאדאת הקדים את זמנו." אל-סיסי, לטענתה, מפגין נחישות לבנות מצרים חדשה שתהא דוגמא ומופת ההולמות את מעמדה של המדינה ואת והמוניטין שלה.³ מן הראוי לציין כי במשך תקופה ארוכה שהתה ג'יהאן סאדאת בגלות בארה"ב בשל הניכור שחשה לאחר רצח בעלה. בראיונות שהעניקה בתקופה זו הדגישה את כמיהתה לארצה לאור העובדה שנהגה להגיע למצרים רק במועד האזכרה לבעלה הנשיא. גם כששבה למצרים חשה אלמנת הנשיא זרה בארצה. החשיפה שלה לתקשורת המצרית התרחשה רק בשנים האחרונות ואין ספק שהקרדיט שהיא מעניקה לאל-סיסי מסייע לו בביסוס הלגיטימציה הציבורית שלו.

בין השנים 2017-2019 ראו אור מאמרים אחדים בשבח הנשיא סאדאת, המשקפים את השינוי בגישת המשטר אליו. אחד מאלה הוא מאמר פרי עטו של גמאל אבו אל-חסן שנשא את הכותרת "ההיחלצות 'מעולם 1967'" (אל-ח'רוג' מן 'עאלם 1967'), וראה אור באל-מצרי אל-יום. במאמר זה טען המחבר כי "לולא אומץ ליבו של הנשיא סאדאת, שקיבל החלטה להשיב את האדמות הכבושות בדרך המלחמה והשלום, היתה מצרים נותרת שבויה בכבלי הפחד ופניה היו אל הלא

² Al-Arabiya, "Widow of Late President Anwar Sadat Hails 'hero' Sisi," May 10, 2016, accessed July 30, 2019, at <http://english.alarabiya.net/en/media/inside-the-newsroom/2016/05/10/Anwar-Sadat-s-widow-slams-the-Brotherhood-hails-Sisi-as-a-hero.html>

³ Amal Fawzi, An Interview with Jihan al-Sadat: "I'm Optimistic about Egypt's Future," *Egypt Air Bulletin*, October 2018,

נודע למשך דורות ושנים.⁴ ב-7 ביוני 2018 ציין מוזיאון סאדאת את יום הארכיונים הבינלאומי ובמהלכו התקיימה סדנה שנושאה: "ארכיון סאדאת בין העבר לעתיד." בסדנה זו הוצג המצאי שהצטבר בארכיון, והסוגיה המרכזית שנידונה בה היתה: "ארכיונים, שלטון, זיכרון ומורשת." פעילות זו נועדה להעלות את מודעות הציבור לתרומתם של הארכיונים לעיצוב הזיכרון הקולקטיבי, המהווה נדבך חשוב בגיבוש זהותם של עמים וקהילות כמו גם מקור מידע עבור מקבלי החלטות.⁵

תהליך הרהביליטציה הגיע לשיא חסר תקדים בשורה של אירועים בהם צוין יום הולדתו המאה של הנשיא המנוח בינואר-פברואר 2019. **אל-אהראם** פרסם מאמר תחת הכותרת: "יום הולדת המאה של המנהיג," ובו נכתב, בין השאר, כי "אך בקושי רב ניתן למצוא בקרב מנהיגי העולם מנהיג כה אמיץ בדרך בה טיפל בבעיותיה של מדינתו כפי שהיה סאדאת במהלך אחת עשרה שנות שלטונו כנשיאה של מצרים."⁶ כותב המאמר, האני ע'וראבה, שיבח את סאדאת גם על חתימת הסכם השלום עם ישראל, צעד שלדעתו הציל את מצרים ממלחמה שנמשכה על פני שלושה עשורים, מכלכלה שוקעת ומבידוד בינלאומי, כתוצאה מן העימות הפוליטי עם המערב בתקופת נשיאותו של עבד אל-נאצר. המשטר הנאצריסטי, לטענתו, דירדר את כלכלתה של מצרים לעברי פי פחת, הימר על חיי תושביה, חייליה וקציניה, כאשר בשם האידיאולוגיה הפן-ערבית שיגר את

⁴ ג'מאל אבו אל-חסן, "אלה'רוג' מן 'עאלם' 1967", "אל-מצרי אל-יום", מאי 21, 2018, נצפה ב-1 באוגוסט, 2019, ב-
<http://www.almasryalyoum.com/news/details/1137073>

⁵ <https://www.bibalex.org/en/center/details/sadatmuseum>

⁶ Hany Ghoraba, "The Centennial of a Leader," *Ahramonline*, January 23, 2013, accessed July 30, 2019, at

<http://english.ahram.org.eg/NewsContentP/4/322276/Opinion/The-centennial-of-a-leader-.aspx>

צבאה ללחום במלחמות לא להם (במלחמת תימן ב-1962), ויצא למלחמות בלי לשקלל את סיכוייה של מצרים לתבוסה או לניצחון (כמו ביוני 1967). אם לא די בכל אלה, הרי שמדיניותו של עבד אל-נאצר הובילה את מצרים לנתק מן המערב, והיה זה הנשיא סאדאת שהצליח במידה רבה לבלום את הידרדרותה של המדינה. מאמרים אחרים שעסקו בסאדאת – האיש והחזון, הצביעו על זיקה ישירה בין ניצחון מלחמת אוקטובר ובין יוזמת השלום של סאדאת והסכם השלום בין ישראל ומצרים שנחתם בעקבותיה. "מלחמת הניצחון ופתיחתה מחדש של תעלת סואץ לסחר בינלאומי ב-1975 איפשרו לנשיא סאדאת לעשות את הצעד הפוליטי הנועז ביותר במאה העשרים והוא לאמץ מדיניות של שלום עם ישראל ובכך לשים קץ למלחמות האין סופיות עמה."⁷ זאת ועוד, יוזמת השלום של סאדאת, שאותה הוקיעו מרבית הפוליטיקאים והאינטלקטואלים המצרים לאורך השנים, זוכה בחודשים האחרונים לשבחים ומתוארת כצעד אמיץ של מנהיג מנצח, שחש בטוח וחזק דיו כדי לבקר בארצו של האויב, לנאום לפני נבחריו בפרלמנט ולהושיט להם יד של מנצח לשלום. יוזמה זו של הנשיא סאדאת הובילה לנסיגה מלאה מסיני ולנרמול היחסים הדיפלומטיים עם ישראל. בניגוד לכל אותם השליטים הערבים שהתנגדו ליוזמת סאדאת וביקרו אותה על שזנח את אחיו הפלסטינים וראו בהסכם "בגידה באינטרס הערבי", ובכללם יאסר ערפאת, צדאם חסין, חאפט' אל-אסד ומעמר קדאפי, מדגישים אנשי תקשורת ופוליטיקאים כי הסכמי קמפ דייוויד שנחתמו בשנת 1978 הם אלה שהובילו להכרה בזכות ההגדרה העצמית של הפלסטינים במדינתם העצמאית.⁸ הכל מפליגים בשבחיו של הנשיא ומכנים אותו "מנהיג הרואה למרחוק", "גאון פוליטי", "מנהיג המאה" ו"זה שהטיב לדעת מתי לצאת למלחמה ומתי לשאת ולתת על הסכם שלום."⁹

פסטיבל הזיכרון של הנשיא סאדאת מצא את ביטויו גם באירועים תרבותיים שנערכו בבית האופרה בחסות שרת התרבות המצרית ד"ר אינאס עבד אל-דאים. אחד מאותם אירועים היה קונצרט שכלל מבחר יצירות לאומיות מפורסמות וביניהן "ימי סאדאת", "השישה באוקטובר", "צלחנו את התבוסה", "בוקר טוב סיני" ו"האיש שהשלום הוא נר לרגליו". מועצת התרבות העליונה אף היא הקדישה יום שלם לדיונים על מדיניותו של סאדאת. אחד הדיונים התמקד בנושא סאדאת והמדינאות, אחר עסק בסאדאת גיבור המלחמה והשלום, והמושב שחתם את יום הדיונים דן בשינויים החברתיים והכלכליים שהתרחשו בתקופתו. בדיונים הללו נטלו חלק שרת

⁷ ש.ם.
⁸ ש.ם.
⁹ ש.ם.

התרבות, מזכ"ל מועצת התרבות העליונה ונציג משפחת סאדאת.¹⁰ נוסף על כך הנפיקה הממשלה מטבעות זהב וכסף לציון האירועים ובכך ניתנה להם תקפות ממסדית. ערכן של מטבעות אלה נע בין 10-100 לירות מצריות.

גם אל-סיסי לא חסך שבחים מהנשיא סאדאת. את הנאום לאומה שנשא ב-25 בדצמבר 2018 (תאריך יום הולדתו של הנשיא סאדאת) הוא הקדיש לסאדאת ולמדיניות השלום שלו. בחלקו הראשון של הנאום הוא התמקד במלחמת אוקטובר 1973, וטען שמלחמה זו, שהחזירה למצרים את הכבוד הלאומי שאבד לה, לא היתה מטרה בפני עצמה בראייתו של סאדאת אלא הכרח שתכליתו לסלול את הדרך לשלום. אל-סיסי הדגיש כי על אף שחלפו 37 שנים מאז נרצח סאדאת בידי מוסלמים קיצוניים, ממשיכה מורשתו, שהיתה מושתתת על פטריוטיזם ריאליסטי שהציב את האינטרסים המצריים בראש סדר העדיפויות, להדהד ולשמש מקור השראה למנהיגיה של מצרים.¹¹ אל-סיסי מנה בנאמו לא רק את שבחיו של סאדאת אלא גם את כשלו, וביניהם מדיניות הדלת הפתוחה (אנפתאח) שלא הובילה את מצרים, לטענתו, לשגשוג כלכלי אלא הפכה אותה תלויה בארה"ב. לו היה סאדאת מאמץ מדיניות של קיצוץ הסובסידיות (המדיניות הכלכלית אותה הוא מיישם בהתמדה מאז נבחר לנשיא), הוא טען, כי אז היה נפתר חלק לא מבוטל מבעיותיה הכלכליות של מצרים עמהן היא נאלצת להתמודד גם היום. אל-סיסי לא דייק בביקורתו, שכן, ב-17 בינואר 1977 אכן הכריז סאדאת על הפחתת הסובסידיות על מצרכי היסוד ובהם: קמח, אורז, סוכר ושמן בישול, אלא שבעקבות הכרזתו פרץ גל מחאה, שזכה לכינוי "מהומות הלחם", ואילץ אותו לחזור בו כעבור שלושה ימים ולהחזיר את הסובסידיות על כנו.

הן שבחי סאדאת והן הביקורת על מדיניותו הכלכלית נועדו בראש ובראשונה להלל, לשבח ולהעניק לגיטימציה למדיניותו של אל-סיסי. הוא אימץ את עיקרון קיצוץ הסובסידיות על מצרכי היסוד כאחד מקווי היסוד של מדיניותו הכלכלית, והוא צלח עד כה ביישומה בלא התנגדות ובלא מחאות המוניות, כפי שאירע אצל קודמיו.¹² הדגשת מורשת השלום של סאדאת ותרומתו של

¹⁰ סעיד ח'אלד, "אשהר אע'ניאת אכתובר פי אל-אחתפאל במנויה אל-סאדאת, " אל-מצרי אל-יום, 22 בדצמבר, 2018, נצפה ב-30 ביולי 2019 ב-

<http://www.almasryalyoum.com/news/details/1353455>

¹¹ Gamal Essam El-Din, "Sadat's Long-Standing Legacy," *al-Ahram Weekly*, January 1, 2019, accessed July 30, 2019, at <http://weekly.ahram.org.eg/News/26197.aspx>; "Sisi Commemorates 100th Birthday of late President Sadat, Says Dedicated Life to the Homeland," *Ahramonline*, December 25, 2018, accessed July 20, 2019, at

<http://english.ahram.org.eg/NewsContent/1/64/320702/Egypt/Politics-/Sisi-commemorates-th-birthday-of-late-president-Sa.aspx>

¹² ניסיונו של מבראכ ליישם קיצוץ בסובסידיות על מצרכי היסוד הביא להתפרצות מהומות ב-2008 שנודעו כ"מהומות הפיתה".

השלום ליציבותה הפוליטית והכלכלית של מצרים משרתת אף היא את מטרותיו של אל-סיסי ואת האג'נדה שלו. הוא נחוש לשוות למצרים תדמית של מדינה רודפת שלום וכזו המעוניינת לתווך ביישוב סכסוכים באזור, ולפיכך אינו מחמיץ הזדמנות לבטא את תמיכתו בהסכם שלום ישראלי-פלסטיני שיעניק, לשיטתו, ביטחון לשני הצדדים, ולקרוא לפלסטינים לאמץ לשם כך את המודל המצרי. בכך מבקש אל-סיסי להחזיר למצרים את מעמדה כ"אחות הבכירה" - מעמד שנסדק וכורסם במהלך השנים על ידי מדינות אחרות כגון סעודיה. התמיכה הבלתי מסויגת במורשת סאדאת והפצת מסרי השלום מופנית גם לקהילה הבינלאומית, ובעיקר לארה"ב ולמדינות האיחוד האירופי שכן, יש בכך כדי לתרום לשיפור תדמיתו כשליט מתון שראוי לתמוך בו ולייצב את מעמדו. זאת ועוד, מסרי השלום של אל-סיסי כממשיך דרכו של סאדאת מעניקים לגיטימציה לשיתוף הפעולה הצבאי והאסטרטגי ההדוק המתקיים בין מצרים וישראל שנועד, בין השאר, לסייע לו במאבקו הבלתי מתפשר בטרור של דאעש בסיני, ולהדוף את מבקריו המתנגדים להתקרבות הגלויה שלו לישראל. קהל יעד נוסף שאליו הוא מפנה את המסרים הללו הוא הדור המצרי הצעיר, הממוקד בעשורים האחרונים במאבק הישרדותי כלכלי, מקצועי ואישי. כך לדוגמא, הדגיש אל-סיסי בדבריו בפני פורום הצעירים הבינלאומי שהתכנס בשארם א-שייח' בנובמבר 2018, את קשרי הגומלין בין שלום לבין רווחה כלכלית, וקרא לצעירים ליטול יוזמה ולקדם את מסר השלום בכל האמצעים העומדים לרשותם: ברשתות החברתיות, באומנות בכלל ובאומנות הרחוב בפרט, ולהמיר את תרבות המחאה האנטי-מימסדית בתרבות השלום. בדבריו אלה הוא ביקש למזער את בעבוע המחאה נגדו.¹³

על אף הרהביליטציה לדמותו של סאדאת והפרסונליזציה של ניצחון אוקטובר ויוזמת השלום שאותם מייחס אל-סיסי לכישורי מנהיגותו של סאדאת, הוא נמנע מלחמם את השלום הישראלי-מצרי או לנרמל את היחסים בין ישראל למצרים. ראייה בולטת לכך היא הפקת הסרט "המעבר" (אל-ממר) בתמיכה ממשלתית, שהיתה ככל הנראה ההפקה היקרה ביותר בתולדות הקולנוע המצרי בעלות של כמאה מיליון לירות מצריות, והעלאתו לאקרנים בימים אלה. עלילת הסרט עוסקת בקצין מצרי הנלחם במלחמת ההתשה ולאחר מכן במלחמת יום הכיפורים, שבמהלכה, על

¹³ אופיר וינטר, "פורום הצעירים העולמי של מצרים-תובנות לישראל", מבט על, 1114, 5 בדצמבר, 2018, נצפה ב-1 באוגוסט 2019, ב-

<https://www.inss.org.il/he/publication/egypts-world-youth-forum-and-the-significance-for-israel/?offset=3&posts=18&subject=244&type=219&outher=%D7%90%D7%95%D7%A4%D7%99%D7%A8%20%D7%95%D7%99%D7%A0%D7%98%D7%A8>
<https://www.inss.org.il/he/publication/egypts-world-youth-forum-and-the-significance-for-israel/?offset=3&posts=18&subject=244&type=219&outher=%D7%90%D7%95%D7%A4%D7%99%D7%A8%20%D7%95%D7%99%D7%A0%D7%98%D7%A8>

פי הנרטיב המצרי, רשם לזכותו הצבא המצרי ניצחון ענק והשיב למצרים את כבודה האבוד. במאי הסרט, שריף ערפה, משמר בסרט את הסטריאוטיפים של האויב הישראלי צמא הדם, הטובח בשבויי מלחמה, ומפציץ את בסיסי הצבא המצרי, אך על אף כל זאת המלחמה מסתיימת בתבוסתו. המצרים, לעומת הישראלים, מוצגים כפטריוטים, מלוכדים, הנכונים להקריב את חייהם למען המולדת. זהו סרט שתכליתו להשריש בקרב המצרים ובמיוחד בקרב הדור הצעיר את אהבת המולדת, גאווה לאומית והערכה לכוחות הביטחון המצריים - לצבא ולמשטרה. ואכן, המצרים גודשים את בתי הקולנוע בהם מוקרן הסרט.

הרהביליטציה למנהיגותו של הנשיא סאדאת, אם כן, אינה אלא אמצעי שנועד לשרת את האינטרסים הפוליטיים של הנשיא אל-סיסי. גם תפיסת השלום שלו היא אינסטרומנטלית במידה רבה ולא אידיאולוגית, המושתתת על "תרבות שלום" (ת'קאפת אל-סלאם). תכליתה לייצר למצרים דימוי סולידי ומתון במישור הגלובלי, לאפשר שיתופי פעולה עם ישראל לשם מיגור הטרור, וכך להחיות את התיירות למצרים ולהבטיח בעיקר לדור הצעיר עתיד של יציבות כלכלית שהוא כה מתאוה לה.